

FONTS DE FINANÇAMENT POSTTRIDENTINES, APORTACIONS DOCUMENTALS DE L'ANTIGA UNIVERSITAT I LA PARRÒQUIA DE SANT LLORENÇ DE SELVA (1587-1626)

Bartomeu Martínez Oliver

Universitat Autònoma de Barcelona

Resum: Una de les dificultats en la recerca històrica és la de conèixer tant l'existència com la ubicació de les fonts. La cronologia emprada en aquesta investigació se situa entre 1587 i 1626 (entre els bisbes Joan Vic i Manrique i Baltasar de Borgia Velasco) unes prelatures fonamentals per estudiar la Contrareforma, els seus efectes immediats i l'aplicació dels seus decrets conciliaris a la vila de Selva; un període pràcticament buit dins la historiografia local. Actualment, aquesta documentació es troba dipositada i ben conservada a l'Arxiu Diocesà de Mallorca (ADM) i bascula entre els aspectes referits a la societat (les seves identitats, conflictes, sociabilitat i cultura material) i la història eclesiàstica selvatgina (economia, art i demografia). Aquesta comunicació, humilment, pretén de ser un esgló en aquest deure de tot investigador de posar a l'abast no solament els seus estudis sinó també les fonts utilitzades i la seva localització.

Paraules clau: Selva, Universitat, Jurats, parròquia de Sant Llorenç, beneficis eclesiàstics.

Abstract. One of the difficulties in historical research is to find both the existence and location of the sources. The chronology used in this study is between 1587 and 1626 (John Vic Manrique and Balthazar de Borgia Velasco) to study some fundamental prelatures the counter, its immediate effects and the implementation of their decrees in the town of Selva, a period in local historiography practically empty. Currently, this information is deposited and preserved in the Diocesan Mallorca (ADM) and tilts between the aspects related to the company (their identities, conflicts, sociability and material culture) and ecclesiastical history of Selva (economics, art and demographics). This communication humbly seeks to be a step in the duty of every researcher is to facilitate not only their studies but also the sources and location.

Key words: Selva, University, Juries, Parish of St. Lawrence, ecclesiastical benefits.

Rebut el 10 de gener. Acceptat el 25 de novembre de 2013.

Grup d'Art del Renaixement i Barroc (GARB), Universitat Autònoma de Barcelona. Testimoniari *ad personam* el meu agraïment al Batle de Selva, Sr. Joan Rotger i Seguí, Mn. César Murillo Rademacher i el seu equip tècnic de l'Arxiu Diocesà Mallorca per la disposició complaent i bonhomiosa.

Abreviatures: ACM = Arxiu Capítular de Mallorca, ADM = Arxiu Diocesà de Mallorca, ARM = Arxiu del Regne de Mallorca.

Bonae mentis soror est paupertas

(*La pobresa és germana del talent*)

Petroni (*cortesà de Neró*, 84.4)

Introducció

Entre el 1500 i el 1750, la població total de l'illa de Mallorca augmentà d'entre els 50.000 i 60.000 habitants a gairebé 120.000.¹ En el camí cap a una nova consolidació de l'estructura demogràfica mallorquina, la formació de possessions i l'expansió cerealista fructificaren en una societat rural on senyors i pagesos n'eren els protagonistes; malgrat que no podem obviar els biaixos que introduïren mercaders² i paraires³ selvatgins en aquelles relacions econòmiques.

En aquest context, l'acte de jurament dels privilegis i franqueses del Regne de Mallorca per part de Felip II marcà un punt d'inflexió. L'any 1598 morí el rei deixant la corona a un hereu adolescent que estava en mans del seu favorit, el duc de Lerma, que segons les interpretacions tradicionals, no es preocupà més de corrompre el monarca per deixar a la camarilla del ministre enriquir-se impunement.

Enmig d'aquesta hegemonia reial, la Universitat de Selva contribuï a la defensa dels interessos polítics, econòmics, socials i defensius del Regne de Mallorca.⁴

1 JOVER, G.: "El món rural en els segles XVI i XVII. Societat rural i creixement agrari a Mallorca (1500-1750)", a DEYÀ, M. (dir.): *Història de les Illes Balears (1230-1715)*, II, Barcelona, 2004, p. 406.

2 Les transaccions mercantils de Selva s'efectuaven mitjançant mercaders ciutadans i es limitaven pràcticament al producte olier. Segons Jaume Albertí i Ramon Rosselló "el primer document mercantil de Selva que hem localitzat data de dia 2 de març de 1243, quan Berenguer Codony va reconèixer deure a Bernat Sabater de Selva, 4 sàrries de farina de blat de 18 quintars, valorades en 80 s., pel viatge fet a Eivissa en la barca de Sant Pol". Vegeu ALBERTÍ, J.; ROSSELLÓ, R.: *Història de Selva*, Selva, 2003, p. 150.

3 Per un plet entre el Col·legi de Paraires de Ciutat contra els de la Part Forana el 1584, en el qual els de Ciutat al·legaven que els dels pobles estaven obligats a contribuir a la confraria, sabem els diferents paraires de Selva: Pere Gamundi, Pere Miret, Perot Perelló i Antoni Suau; qui en concepte de cens, devien un total de 2 ll. 3 s. i 4 d. ARM, Reial Audiència, A-A541. Vegeu també LE SENNE A.: *Canamunt i canavall. Els conflictes socials a Mallorca en el segle XVII*, Palma, 1981; SERRA, J.: "El bandolerisme mallorquí postagermanat", *Mayurqa*, XX, 2000, p. 73-97.

4 Des de mitjan segle XVI fins al principi del XVIII, Catalunya, València i les Balears van ser terra de bandolers i de guerres privades. El bandoler era el seguidor d'un bándol o bandositat que duia a terme activitats armades, com ara salteigament de camins, bandidatge indiscriminat o altres accions derivades de la guerra privada entre famílies

Per exemple, l'any 1597 totes les vil·les es repartien les setmanes per fer les obres de fortificació a les murades de Ciutat. Consta que durant la setmana compresa entre els dies 23 i 29 de juny, hi feien feina jornalers de Selva com Ramon Martorell, Guillem Seguí, Guillem Albertí, Jaume Amer i Antoni Seguí, els quals cobraren els jornals a raó de 3s. i 6d.⁵

Posteriorment, el regnat de Felip III (1598-1621) va ser ric en reformes legislatives per al Regne de Mallorca. El monarca va potenciar, mitjançant les pragmàtiques de 1600 i 1614, el poder polític forà a fi de disminuir el dels grups urbans mallorquins, els quals durant el regne anterior havien mantingut polsos amb els portaveus del poder reial.⁶

Mallorca fou sempre un regne integrat a una monarquia, però un regne de segon ordre, amb un desenvolupament institucional inferior a la resta: la nostra illa mai va disposar de Corts,⁷ ni tampoc de representació en el Consell d'Aragó destacant les diferents representacions característiques fundacionals de la Reial Audiència mallorquina⁸ respecte a les Audiències dels altres regnes de la Corona d'Aragó.

senyoriais. La guerra privada era un conflicte armat entre senyors, normalment sancionat pel dret. L'any 1590 es produïren diversos enfrontaments entre els seguidors dels Rossinyol i dels Sanglada, faccions del bandolerisme mallorquí (Vegeu SERRA, J.: "El bandolerisme mallorquí del Barroc. Alguns punts de partida", *BSAL*, 50, 1984, p. 219-252). Per exemple, el dia 6 de juliol de 1595, el virrei nomenà comissari Jaume Vidal de Selva per perseguir bandejats amb facultat de portar armes (ARM, AH 354, f. 261v). Tot aquest clima de remor bèl·lica no suposava cap entrebanc pels avenços culturals i científics mallorquins: Francesc Terrades publicava el *Compendi de la pesta i de la precaució i de la curació d'aquella* (1592) i en el mateix any, el cartògraf Joan Oliva realitzava l'*Atlas de Messina*; Joan Binimelis, metge i prevere de Manacor redactà en llengua catalana els tres volums de la *Història del Regne de Mallorca* (1593); el 1598 el prevere Miquel Pascual copià un manuscrit que integrava 49 misteris, la majoria dels quals estan redactats també en la nostra llengua; i finalment, el pintor i escriptor Jaume d'Olesa (Ciutat de Mallorca, 1552-Valladòlid, 1604) publicà en castellà el *Sacro Trofeo de Cristo* (1599), d'intencionalitat clarament contrareformista i deixà inèdits uns *Ejercicios Militares*.

5 ARM, RP 2.478, f. 4r. Tres anys després, el dia 7 de setembre de 1600, es publicà la nova pragmàtica per la qual el virrei i la Reial Audiència assumeixen una sèrie de funcions relacionades amb el bastiment i la consignació, competències que tradicionalment s'havien tractat des de la Universitat. S'institucionalitzà el fons de fortificació a les Illes Balears per pal·liar l'enorme despesa que suposen per a la Monarquia, les obres de fortificació (castell, torres de defensa, talaies de foc).

6 El Govern de Mallorca sota els Àustries quedà configurat de la següent manera: Administració reial (lloctinent general o virrei, procurador reial qui era el responsable del reial patrimoni; després de 1582 s'hi afegiren el lloctinent del mestre racional i el regent de la tesorereria); Reial Audiència (creada l'any 1571 per un regent, 3 oïdors, un jutge de cort i un advocat fiscal); Administració de la Universitat (6 jurats és a dir, un jurat en cap cavaller, dos ciutadans, dos mercaders i dos menestrals); Gran i General Consell (creat l'any 1447 estava format per vuitanta-quatre membres organitzats en vuit cavallers, setze ciutadans, setze mercaders, setze menestrals i vint-i-vuit forans); Hisenda de la Universitat (dos clavaris i un executor, un síndic, advocat i escrivà de la Universitat); finalment, l'administració municipal (oficials reials que eren el batle i el mostassaf, l'administració local formada per jurats i Consell). Vegeu més a JUAN, J.: *El sistema de gobierno en el Reino de Mallorca (siglos XV-XVII)*, Palma, 1996.

7 La mancança d'un sistema polític de Corts a la nostra illa, no es va veure minvat per una capacitat d'autogovern que li conferia la Cúria de la Governació, presidida pel governador, és a dir, per la màxima autoritat a l'illa després del Rei. La Governació estava composta bàsicament per l'assessor (més endavant serà anomenat regent) i per l'advocat fiscal. Aquesta institució era l'encarregada d'administrar la justícia en les causes més importants i rebia les apel·lacions d'altres cúries inferiors. El palau de l'Almudaina era l'edifici on s'ubicaven les oficines judicials-administratives de la Cúria de la Governació.

8 La Reial Audiència de Mallorca, creada per Felip II el 1571, fou un organisme de caràcter col·legiat que adoptava decisions en matèria de govern d'instància judicial superior. Pel que fa al municipi de Selva, Jaume Albertí i Ramon Rosselló han documentat "el cas de Francina, muller de Pere Carbonell, que es trobava malalt a l'hospital dels Messells. Aquest tenia plet amb Bernat Vallori de Mancor i el governador, dia 29 de juliol del 1567, manà que l'esmentat Vallori es presentàs per prestar declaració davant la Reial Audiència". ARM, AH 341, f. 47r-58v. Vegeu ALBERTÍ, J.; ROSSELLÓ, R.: *Història de Selva...*

A cada una de les vil·les foren sorgint jurats a partir del segle XIV configurant un nou sistema polític-administratiu: eren normalment quatre i la seva competència era el govern municipal.

Normalment, com succeïa a Selva a finals del XVI, el càrrec de jurat⁹ conferia ocupar-se del correcte avituallament de la localitat, la hisenda municipal, del repartiment de talles i contribucions, del manteniment i bon estat de la xarxa de camins, de les obres necessàries en el temple parroquial de Sant Llorenç, de l'abastiment d'aigua potable, dels pous, serveis municipals com l'escrivania, les festes públiques i, finalment, de la beneficència.

El règim econòmic administrat pels jurats de Selva suposava tot un conjunt de recursos recaptats que conformaven el "fisc selvatgi".¹⁰ A la nostra illa la major part del fisc corresponia al rei, encara que l'Església de Mallorca i els senyorius feudals també se'n beneficiaven directament, i no hi havia distinció entre el patrimoni privat del sobirà i el de l'Estat o la corona.

Entre aquests sistemes de cobrament, la talla era un import directe que podia ser de caràcter ordinari o extraordinari. En el darrer cas s'acordava el pagament quan s'havia d'atendre una despesa extraordinària i econòmicament important. La talla es repartia entre la població no exempta de Selva, per focs i cases, i d'acord amb el seu patrimoni.¹¹

La persona que s'encarregava de cobrar la talla, anomenat llevador o collidor, amb una antelació havia comprat a l'administració local mitjançant subhasta pública la potestat de recol·lectar els diners, mentre que la figura del taxador era l'encarregat de fixar la quantitat que havia de pagar cadascuna de les persones que no estaven exemptes de contribució.

Aportacions documentals

En un document inèdit datat el dia 11 de març de 1587, conservat a l'Arxiu Diocesà de Mallorca i redactat pel notari Antoni Onofre Torelló davant els testimonis Bartomeu Guerrell, rector de Sant Jaume de Ciutat i Joan Barceló, teixidor de llana; els jurats de Selva demanden al prevere Miquel Sastre, rector de la parròquia de Sant Miquel de Ciutat, el pagament d'unes talles. Diu així:¹²

9 Convocaven l'ordre del dia del Consell local i eren elegits mitjançant el sistema insaculador d'entre els candidats habilitats prèviament. S'emprà el sistema instaurat el 1447 de *Sort i Sac* que regí totes les Universitats de Mallorca fins al 1715. Sabem el quadre de repartició de càrrecs de Selva de l'any 1564: jurats (dos de Selva i dos de fora), consellers (deu), taxadors (cinc), oïdors de comptes (tres), clavari (un), consellers de Ciutat (un) i mostassaf (un). Font: ARM, *Audiència*, lligall V, n. 88. Vegeu també ALBERTÍ, J.; ROSSELLÓ, R.: *Història de Selva...*, p. 104.

10 Podem destacar-ne el delme agrícola, un impost d'origen feudal que consistia en la desena part de la producció agrària bruta (hortalissa, blat, vi, oli i bestiar); la gabella de la sal, un impost creat el 1425 que consistia en l'obligació de comprar una determinada quantitat de sal o de pagar un tant damunt la que es treia dels magatzems on estava estancada. O els estims en els quals la fiscalitat reial acordà la pràctica d'estimació dels béns immobles de tots els habitants de Mallorca, perquè el ciutadà contribuís fiscalment en proporció al valor de les seves propietats.

11 Les talles extraordinàries havien de rebre el vistiplau del lloctinent general per a la seva repartició, atès el seu caràcter excepcional. Dia 20 de març de 1483, els jurats de Selva presentaren uns capítols a la màxima autoritat del rei a l'illa, per a la seva aprovació i posteriorment d'una talla de 400 ll. entre els selvatgins, per pagar els càrrecs i els deutes que patia la Universitat de Selva. Per aquesta finalitat s'elegiren cinc persones a sort i sac (ARM, AH S-38, f. 172r. Vegeu ALBERTÍ, J.; ROSSELLÓ, R.: *Història de Selva...*, p. 106). Dia 5 de maig de 1553, el donzell Felip de Pacs i Fuster, signà amb el síndic de Selva una concòrdia que feia referència a la contribució de talles d'una muntanya que havien comprat amb el seu pare Pere de Pacs, a més de Bernardí i Gabriel Alorda per preu de 25 ll. (ACM, *Pergamí*, n. 11.310).

12 ADM, 17/50/1, f. 9v-11r.

“En nom del Nostro Senyor Jesucrist Redemptor Nostre, Jo Marquesina Sastre vídua, muller deixada del Honorable Pere Nadal Sastre de la parròquia de Selva (...) detinguda en el llit per malaltia corporal de la qual tem morir vull béns nostro Senyor Déu a mi donats al vot meu disposar {f. 10r} fas e orden aquest meu últim i darrer testament en lo qual elegesc marmessors meus i d'aquesta meua i darrera voluntat execudors lo Rvnd. Miquel Sastre, doctor en Teologia i rector de la església parroquial de Sant Miquel (...) amb plena potestat i autoritat (...) Primerament elegesc la sepultura del meu cos feadora {f. 10v} en la dita església de Sant Miquel en lo vas de Nostra Senyora a més de 5 sous per als jurats de Selva” (...).

Un altre document desconegut dins la historiografia selvatgina ens dóna compte de la compra per part dels jurats de Selva d'una campana¹³ “per a resoldre les necessitats de l'església”,¹⁴ procedent dels administradors del Sant Esperit de Roma, notòriament impagada pels jurats de la vil·la de Pollença¹⁵ el dia 2 de setembre de 1598.

La vídua de l'honorable campaner Miquel Homar, Caterina reclamà als jurats de Pollença 65 lliures en concepte de la fusió d'una campana que havia realitzat el seu difunt marit.

El procurador designat pel cas, per part dels jurats de Pollença fou Jaume Puig. Caterina declarà el següent: “Que el primer dia del mes de maig de 1597 fonc donat el encàrrec a mestre Miquel Homar de fer una campana als jurats de la vil·la de Pollença com consta a el albarà testimonial de mossèn Antoni Ferrer, prevere i vicari de dita villa”.¹⁶

Aquesta campana, comprada a Roma, havia de ser fusa i augmentada en 4 quintars de metall. Confiat mestre Miquel Homar que els jurats ferien efectiu el seu compromís, va construir el forn i el motllo per a buidar dita campana “i tot lo necessari per a complir la obligació conforme a l'escriptura i el concert”.¹⁷

Els administradors de l'església del *cinquecento* del *Santo Spirito* de Roma in Sassia (temple on està enterrat el fundador de l'orde dels Hospitalers de l'Esperit Sant, el Beat Guiu de Montpel·lier) lliuraren i vengueren la seva campana a raó de 15 lliures el quintal.

Els jurats de Pollença relegaren a l'oblit els seus contractes i els jurats de Selva, sortosament, “compraren dita campana i resolgueren la necessitat de la església”.¹⁸

Cardinal fou el testimoni del vicari de Pollença Mn. Antoni Ferrer el diumenge 1 de maig de 1597. Davant els agents dels fets, els jurats pollencins Miquel Torrandell, Joan Llobera i els germans Jaume i Guillem Cifre; declarà el següent: “Que per complir les ordinacions del bisbe de Mallorca Joan Vic i Manrique [1573-1604] en relació a adobar la campana trencada, el rector avisaria al campaner Miquel Homar per a fer efectiu dit manament episcopal”.¹⁹

13 Les campanes tenien molta importància, tant amb referència al culte com a la vida quotidiana del poble o parròquia. Les campanes havien de tocar-se abans de l'alba, al migdia i al vespre. Si no es feia així, els feligresos es queixaven, ja que el treball rural a Selva no anava al ritme desitjat.

14 ADM, III-142/8; 17-66/20, f. 3r.

15 ADM, 17-66/20, f. 1r-20v.

16 ADM, 17-66/20, f. 2r.

17 ADM, 17-66/20, f. 2v.

18 ADM, 17-66/20, f. 3v.

19 ADM, 17-66/20, f. 4r.

A més a més, els jurats de la Universitat de Pollença havien de facilitar materials com l'argila, llenya i fil de ferro al mestre campaner.

Miquel Homar vingué a la parròquia, inspeccionà el mal estat de la peça i acordaren començar la feina pagant-li 30 ll. al començament i 30 més una vegada acabada la restauració.

Finalment, la sentència fou més que escrupolosa: el dia 16 de novembre de 1598 es condemnava a pagar la quantitat de 65 ll. per part dels jurats de Pollença²⁰ a la vídua de Miquel Homar.

Per altra banda, els administradors de la parròquia, els rectors, eren els caps eclesiàstics d'aquesta unitat religiosa que tenien cura espiritual dels parroquians. També s'encarregaven de l'administració econòmica i és, en aquesta línia que hem descobert el tercer document dipositat a l'ADM.

El vicari general de la diòcesi Antoni Joan Pascual, dia 5 d'octubre de 1588, duu a terme un extens interrogatori dins el Palau Episcopal de Ciutat a diferents preveres pel fet que la comunitat de capellans de Selva reclamava a Pere Tomàs, *olim* rector de Montuiri, un llegat de 9 sous amb els seus interessos corresponents, que rebé de Mn. Guillem Albertí mentre fou vicari de Selva.²¹

Julià Oliver, notari, actuà com a procurador de Mn. Guillem Albertí i sempre en presència de l'actual rector de Selva, Miquel Gelabert. El bisbe de Mallorca, Diego de Arnedo en la visita feta a Selva el dia 25 de setembre de 1563, i segons declarà el testimoni Miquel Bennàssar, prior del santuari de Lluc, "posà orde en tots els comuns de les esglésies talment que tot restà molt ben concertat i no està cosa alguna imperfecta".²²

El notari Oliver seguí la seva declaració afirmant que "les entrades i eixides no s'anotaven i que quan Mn. Bennàssar donà els diners a Mn. Tomàs, els negocis de l'església simplement no s'anotaven".²³

20 ADM, 17-66/20, f. 8r.

21 ADM, 17/147/2, f. 1r.

22 ADM, 17/147/2, f. 8r. El bisbe de Mallorca Diego de Arnedo visità Lluc en una ocasió (25-09-1563) i el seu delegat o vicari general Dr. Foncilles tres vegades més (30-01-1565; 16-09-1568; 05-09-1570). Vegeu per a més informació MARTÍNEZ, B.: "La *res sacrae* del santuari de Lluc a través de la visita pastoral del bisbe de Mallorca Joan Vic i Manrique de l'any 1586", a *Corona literària en honor a la Mare de Déu de Lluc (Mallorca) en el 125è aniversari de la seva coronació pontificia (1884-2009)*, Santuari de Lluc (Escorca), (en premsa); *Visitatio rerum: el control del patrimoni artístic a través de les visites pastorals del bisbe Joan Vic i Manrique: el cas del santuari de Lluc, 1591-1599*, Lluc, 2010; MIR, J.: "Secuestro de los bienes y alhajas de Lluch y inventario de los mismos (1478)", *BSAL*, III, 1889-1890, p. 198-226. També l'estudi de PASCUAL, B.: "Trasllat de l'inventari de la capella de Madona Sta. Maria de Lluch (1417, 1420 i 1421)", *BSAL*, X, 1903-1904, p. 209-224. A continuació, PONS, J.: "Inventari d'or, argent, joyas e altres bens de la Casa de la Verge Maria de Lluc (1480)", *BSAL*, XXV, 1934, p. 185 i s.; ROTGER, M.: "Descripción histórica, topográfica y artística de la imagen, Colegio y santuario de Lluch, sus contornos y relación de sus principales hechos milagrosos", *Academia Bibliográfica Mariana*, Lérida, 1899, p. 143-296; ROTGER, M.: *Historia del Santuario y Colegio de Nuestra Señora de Lluch*, Palma, 1914; OBRADOR, J.: *Santa Maria de Lluch. Historia de su Colegiata*, Palma, 1952, p. 104. La transcripció completa es pot consultar a VICH, J.: "Primera visita pastoral a Lluch", *BSAL*, XXV, 1934, p. 192-199. Vegeu les transcripcions íntegres de les visites pastorals a Lluc a PÉREZ, L.: *Las visitas pastorales de Don Diego de Arnedo a la Diócesis de Mallorca (1562-1572)*, I-II, Palma, 1963-1969, p. 477-499; SANCHO, P.A.: "Ordenaciones del colegio de Lluch", *BSAL*, II, 1887-1888, p. 121-145; AMENGUAL, J.: *Història de l'Església a Mallorca*, II, Palma, 2002.

23 ADM, 17/147/2, f. 9r.

La resolució arribà tres anys més tard: el dia 18 de gener de 1591, davant els testimonis dels ciutadans Francesc Pardo i Miquel Martí, el vicari general de la diòcesi Mn. Miquel Sastre i el notari públic de Mallorca Antoni Joan Pascual, condemnaren a Pere Tomàs a pagar els 9 sous censals als preveres de Selva:²⁴

“Attento constat sufficienter per depositionem testium {f. 16v} examinerum pro parte presbiterorum dicti communis ecclesie ville de Selva, prefatum Rvnd. Petrum Thomas presbiterum recepisse propte totem illorum novem solidorum censalis de quibus improprocessu agitur (...) declaramus predictum Rvnd. Petrum Thomas fore et esse condemnandum prout cum presenti condemnamus ad solvendum et restituendum predicto communi proprietatem dictorum novem solidorum censalis”.

El dret de percebre un conjunt de béns (delmes i censals) amb unes obligacions annexes com el cant de les hores canòniques, la celebració de misses i l'administració de sagraments; s'anomenà benefici eclesiàstic.²⁵ Els beneficis, fomentats per papes i bisbes, servien per al sosteniment dels clergues.

El bisbe conferia el benefici en una senzilla cerimònia en què entregava a l'afavorit el mateix anell.

El clergue quan prenia possessió de la prebenda, rebia, entre altres coses, les claus de l'església i el missal.²⁶

L'atorgament de beneficis podia originar discussions i plets entre els preveres que al·legaven tenir-hi drets.

La presentació dels candidats al benefici de vegades corresponia al qui l'havia fundat o als seus successors que heretaven el dret de patronat, situació que es prestava molt a favoritismes i abusos, ja que el patró no sempre elegia el més digne, “sinó el parent més acostat o un clergue amic, sense tenir en compte les seves qualitats”.²⁷ Generalment aquestes discussions sorgien a causa de la defunció del prevere beneficiat.

Un altre document eclesiàstic referent a la parròquia de Sant Llorenç de Selva, rescatat de l'Arxiu Diocesà de Mallorca, constata com el dia 24 de setembre de 1590 el prevere Llorenç Mulet i el clergue Bartomeu Oliver pretenien el benefici de l'altar de sant Pere,²⁸ vacant per la defunció del prevere Jaume Albertí.²⁹

24 ADM, 17/147/2, f. 16v.

25 Vegeu amplament l'estudi de MOLTENI, G.: *L'amministrazione dei benefici ecclesiastici: autonomia della Chiesa e intervento dello Stato*, Milano, 1974.

26 Segons documenten J. Albertí i R. Rosselló, “Dia 25 de juliol del 1348, el bisbe de Mallorca concedí llicència al clergue Pere Mestre per tenir el benefici instituït a l'església de Selva pel difunt Bernat Coma. El benefici es trobava vacant per renúncia d'Antoni Coma, i aleshores, el bisbe manà al rector de Castellitx Bernat Magraner, que aquest fos posat en possessió personal del benefici” (ADM, Col·lacions, 1348-1349, f. 7v; ALBERTÍ, J.; ROSSELLÓ, R.: *Història de Selva...*, p. 185).

27 ALBERTÍ, J.; ROSSELLÓ, R.: *Història de Selva...*, p. 185.

28 Ubicada a la part de l'Evangeli és coneguda també per la capella, altar i retaule de la família Descatlar. Per a més informació vegeu FLORIT, L.: *Els retaules Barrocs de l'església parroquial de Sant Llorenç de Selva*, Selva, 2003, p. 54-55, 70-73.

29 ADM, 19/174/11.

Finalment, un mes després, dia 28 d'octubre, s'establiren les clàusules referents al dret de patronat. Transcrivim íntegrament les següents:

"1. En la present diòcesi sempre s'ha acostumat que els patronats dels beneficis, quan volen fan donació de la primera vacant a qui bé hi vol lliurament i purament; juren que en semblants donacions no hi ha intervingut simonia³⁰ ninguna; 2. En judici sempre s'han observat i tengudes per vàlides i fermes semblants donacions; 3. Que cessa esser ver que en dita donació hagi intervingut simonia ni altra gravetat alguna; 4. Que el Venerable Jaume Albertí, darrer possessor del dit benefici, ha mort de mort natural i no violenta".

La visita pastoral de 1616

Les visites pastorals són una excel·lent documentació per estudiar les parròquies, els seus edificis i espais religiosos (esglésies, capelles, cementiris, hospitals, rectories, etc.) i també la gent que hi viu, els preveres així com la feligresia, malgrat ser una font parcial o subjectiva, a partir de la mirada del bisbe.³¹ Fins pràcticament a finals del segle XVI, continuen emprant-se les dues parts de què constava la visita pastoral: la *visitatio rerum* i la *visitatio hominum*, separades ben distintament l'una de l'altra des de l'època medieval.

A Mallorca, al cap de molts d'anys de bisbes absentistes,³² les visites suposaren un primer contacte del bisbe amb el poble i un dels mitjans més importants de què se serví el Concili de Trento (1545-1563) per implantar dita reforma.³³

Les visites pastorals, per una banda, esdevenen un instrument eficaç de govern eclesiàstic del territori,³⁴ i per l'altra, "observen el funcionament de les obreries, en estreta relació amb les universitats, així com les confraries parroquials, l'atorgament de diversos privilegis

30 És la compra o venda del que és espiritual per béns materials. Inclou càrrecs eclesiàstics, sagraments, sacramentals, relíquies i promeses d'oració. La reforma gregoriana va intentar eliminar la simonia i politització dels càrrecs i béns eclesiàstics.

31 COULET, N.: *Les visites pastorales*, Bèlgica, 1977; NUBOLA, C.: *Conocere per governare. La diocesi di Trento nella visita pastorale di Ludovico Madruzzo (1579-1581)*, Bolònia, 1993; PUIGVERT, J.M. (ed.): *Les visites pastorals dels orígens medievals a l'època contemporània*, Girona, 2003.

32 Segons L. Pérez " Encontramos entre los eclesiásticos, nombres de cardenales como Julio de Médicis (1517-18), Alejandro de Cesarinis (1519), Nicolás de Flisco (1524) (...) El absentismo de estos beneficiados, cuya lista podría aumentarse mucho más y a la cual tendríamos que añadir los nombres de aquellos, aunque eran de Mallorca, residían en la corte pontificia, causaba grave perjuicios no sólo de las almas, que pasaban muchos años sin conocer a su pastor, sino también a la economía del país, ya que los capitales totales de los beneficios salían fuera del reino de Mallorca". Vegeu PÉREZ, L.: *Las visitas pastorales de don Diego de Arnedo...*, p. 24-25.

33 Segons Giuseppe Alberigo "Se è vero che questo assetto del cristianesimo in Occidente trovava la sua origine remota nella riforma gregoriana dell'XI secolo, nella reazione al movimento conciliarista del XV secolo, e infine, nel riassetto deciso dal Concilio di Trento (1545-1563) come risposta al protestantesimo, è tuttavia indispensabile tenere presente il contraccolpo causato nella seconda metà del XIX secolo dalla fine del potere temporale della Chiesa". El cànon III corresponent al decret *De reformatione* (sessió XXIV) contribuí de manera determinant a modificar la fisonomia i l'impacte de la visita pastoral, l'acte administratiu de govern i del coneixement del territori de la diòcesi des del segle I d.C. Fou amb el concili tridentí que la visita pastoral s'institucionalitzà i estandarditzà: la situació material de les parròquies, les competències del visitador, la vigilància i l'ortodòxia de la doctrina, l'abús de les males costums i la conservació de les bones, el revifament de la pietat i la religiositat del poble, i el manteniment de la pau social. MARCOCCI, M.: *Il concilio di Trento. Istanze di riforma e aspetti dottrinali*, Milano, 1997.

34 Són un deure que va lligat al ministeri pastoral del bisbe (Ez. 34, 11-12) i al seu ofici doctoral. És dins la visita on s'exerceixen tots els poders del prelat: magisteri, jurisdicció i ordre. Vegeu TRENCHS, J.; CÁRCEL, M.M.: "Les visites pastorals: metodologia d'estudi", *Quaderns Sueca*, 6, 1984, p. 10; MAZZONE, U.; TURCHINI, A.: *Le visite pastorali. Analisi di una fonte*, Bologna, 1985.

a les famílies benestants de les parròquies i, finalment, els mecanismes que s'arbitraven per afrontar les despeses extraordinàries derivades de la construcció de nous retaules, ampliació i construcció de nous temples".³⁵ La figura del rector es presenta definitiva en la caracterització de la institució parroquial: ara el pilar del nou temple jurídic no serà el territori ni la comunitat de feligresos sinó la novetat recau en què una part de l'administració de l'Església de Mallorca serà encomanada al rector.³⁶ Els rectors posttridentins de la parròquia de Sant Llorenç havien de ser ministres sol·lícits de culte, litúrgia i dels sacraments, cuidar amb gran mirament els béns de la parròquia, complir amb l'ofici de notari i, com veurem, dirigir l'escola parroquial de gramàtica.³⁷

Havia de ser bon pastor i caritatiu, obligacions i virtuts que es dedueixen de l'esperit que anima la *inquisitio* de les diferents visites pastorals que analitzarem en aquesta investigació. El rector de qualsevol parròquia mallorquina de mitjans segle XVI havia de ser bon pastor i zelós administrador.

A partir d'aquestes fonts documentals eclesiàstiques podem aproximar-nos al control dels arxius parroquials, a la redacció i conservació dels llibres; als aspectes referents a la situació religiosa, cultural, artística, econòmica i social (nivell d'instrucció religiosa i profana, treball i costums, devocions, espiritualitat i pietat); aspectes històrics, lingüístics i topogràfics, etc.

Tres eren els mitjans per controlar, corregir i esmenar la marxa de l'Església de Mallorca i dels cristians illencs: la visita pastoral, els sínodes i els concilis. Les visites pastorals mallorquines a l'època moderna esdevenen una poderosa arma de confessionalització. El seu objectiu serà múltiple i divers: la instauració d'un ordre social (amb l'Església i l'Estat a dalt de tot), l'establiment d'una religió homogènia i unitària, el control sobre la població, el coneixement del territori i l'estat de conservació de la *res sacrae*.

La visita pastoral que fra Simó Bauçà realitzà personalment el 8 de juny de 1616³⁸ ofereix un diagnòstic força clar sobre les estructures parroquials de Selva, ja siguin eclesiàstiques o laiques. Tot i que les visites pastorals són sempre més explícites a l'hora de definir càrrecs eclesiàstics, amb els seus deures i obligacions, no ho són tant a l'hora de completar l'organigrama parroquial.

El prelat i el rector Antoni Mas, acompanyats del batle reial i dels jurats Antoni Llopart i Joan Mulet juntament amb el poble de Selva, sortiren en processó de la rectoria sota el repic de campanes. Dins el temple, llegí els edictes generals a la trona i visità els Santíssims Sacraments reservats dins el sagrari o custòdia de plata ben conservada a l'altar major on féu les absolucions pels difunts.³⁹ Després de visitar les fonts baptismals, el document

35 PUIGVERT, J.M. (ed.): *Les visites pastorals...*, p. 33.

36 LLORCA, B.: "La reforma disciplinar en Trento", *Razón y Fe*, 131, 1945, p. 99-115. El cànon 519 de l'actual Codi Canònic ho defineix com el pastor propi de la parròquia a qui se li confia la cura pastoral de la seva comunitat sota l'autoritat del bisbe diocesà. També ROSSELLÓ, J.: "Archivos parroquiales: su organigrama", *Memoria Ecclesiae*, VIII, 1996, p. 297-313.

37 SASTRE, E.: "La formación archivística de los párrocos en los Manuales de procedimientos, teología pastoral y arqueología eclesiástica", *Boletín de ANABAD*, XLI, n. 2, 1991, p. 77-117.

38 ADM, Visites pastorals (1607-1679), f. 21r-23v.

39 ADM, Visites pastorals (1607-1679), f. 21r.

deixa pal·les l'estat de construcció d'altars i capelles "embargades de pedres per obres".⁴⁰

Fra Simó Bauçà manà repetir l'inventari de robes i ornaments deixant diferents ordinacions per algunes peces de l'aixovar litúrgic selvatgí: la casulla de domàs blanc, rompuda i gastada, s'havia d'adobar; i la dalmàtica blanca desapareguda juntament amb alguns pal·lis s'havien de refer en tres mesos per part dels jurats sota una pena de 3ll. A continuació, el bisbe imposà als responsables de la Universitat, una pena de 25ll. per no haver complert els manaments episcopals fins aleshores estipulats.⁴¹

Els laics o feligresos que estan al servei de l'església s'organitzaven entorn de l'obra o obreria parroquial. Aquestes microinstitucions religioses tenien l'objecte d'associar una representació de la feligresia -masculina- a l'administració dels temples, responsabilitzant-se del manteniment del culte i el temple de la gestió econòmica, de manera independent -i al marge- de les rendes dels beneficiats eclesiàstics. A Selva es manà elegir nous obrers per a l'obra de l'església sota pena de 3ll. i que cap d'ells o baciner no gastés cap lliure o sou sense consentiment del rector.

Al costat de les despeses ordinàries (pa, vi, oli, salaris) i extraordinàries (construcció o reparació de temples, capelles o retaules, compra de peces d'orfebreria o vestits litúrgics), cal tenir present l'activitat prestamista (l'ús de censals). En aquest sentit, el bisbe Bauçà ordenà als jurats de Selva aportar un llibre en el qual estiguessin inscrits tan sols els censals⁴² de les almoines sota una pena de 20ll.⁴³ A més a més els jurats no podien repartir dites almoines sense el consentiment del rector Antoni Mas.

Les formes d'elecció dels obrers evolucionen al llarg de l'època moderna, o difereixen segons les parròquies: insaculació⁴⁴ i cooptació,⁴⁵ amb la intervenció dels jurats, cònsols i del rector, aquest darrer com a obrer major.⁴⁶

No tothom era acceptat (els endeutats) ni tots estaven disposats a acceptar el càrrec, ja que comportava una sèrie de responsabilitats, feixugues i difícils de suportar (disposar de temps lliure, saber escriure i llegir, estar al dia dels preus, desplaçaments, pagaments de sous, plets, etc.). El bisbe Bauçà disposà fer nòmina i elecció per part del rector i dels jurats, entre "persones riques de bondat i confiança", dels obrers del Corpus i de sant Llorenç que concorregueren als oficis.⁴⁷

40 ADM, Visites pastorals (1607-1679), f. 21v.

41 ADM, Visites pastorals (1607-1679), f. 22v.

42 El capital es diversificava en béns immobles i en censals, és a dir els rèdits que produïa un capital esmerçat en un préstec-compra, entorn del 5%. Per la via dels donatius i compres, els bisbes arribaren a posseir uns capitals bastant considerables.

43 ADM, Visites pastorals (1607-1679), f. 23r.

44 Procediment d'elecció pel qual el nom de les persones idònies per als càrrecs era col·locat, en rodolins, en unes bosses corresponents als diversos càrrecs o oficis de l'obreria, i resultaven elegits els primers extrets per una mà innocent.

45 Admetre (algú) a formar part d'una corporació.

46 Però el rector no era l'amo absolut de la parròquia. Els obrers són, doncs, administradors de la fàbrica i béns de l'església, sempre sota l'antuència del rector, que té com a missió principal la cura de les ànimes. Eren un element de representació popular de gran importància.

47 ADM, Visites pastorals (1607-1679), f. 23r. Sovint els càrrecs requeien en els sectors més benestants de la pagesia i de la gent d'ofici, a canvi d'unes contraprestacions (privilegis i avantatges).

Finalment, la visita acabà amb el manament que el rector de Selva (titular únic de la parròquia amb jurisdicció sobre els batejats del territori parroquial selvatgí) en el temps del Jubileu i de la Pasqua tingués un confessor, capellà o frare per “oir lo poble” de confessió.⁴⁸ El Concili de Trento exposà amb tota claredat en què consistia la naturalesa del ministeri del rector: la missió era veritablement un ofici eclesiàstic amb un inherent i fonamental dret de propietat sobre la parròquia.⁴⁹

El sistema beneficial a Selva (1626)

Beneficis, capellanies i patronats són les possibles sortides que els membres del clergat tenien per viure i millorar la seva situació. A les diòcesis en què la totalitat o gran part dels beneficis són patrimonials, els seus titulars eren naturals del lloc on estava ubicat aquest benefici. El rèdit del capital s'entregava als beneficiats que assistien als oficis religiosos de la parròquia de Sant Llorenç en concepte de distribucions, i a través d'aquesta remuneració s'aconseguia l'assistència puntual dels beneficiats al temple i la millora del culte diví.

El rector havia de ser un bon pastor i administrador. Però l'estructura clerical -molt arrelada en cada una de les parròquies del nostre bisbat- estava basada en la institució denominada benefici, que segons el dret canònic antic “s'erigia a favor d'una persona a perpetuïtat per l'autoritat eclesiàstica competent”.⁵⁰

El benefici constava d'un ofici (obligació d'uns actes) sagrat o eclesiàstic amb el dret a percebre les rendes d'un capital o possessions (terres o béns immobles) que anaven annexes a l'ofici esmentat. Els beneficis es distingien entre ells per la titularitat d'alguna advocació, per un sant o santa normalment establert en una capella o altar.

Com veurem en aquest document analitzat, el benefici no solament suposava una exigència del culte, sinó que pràcticament era l'únic suport econòmic, juntament amb els censals,⁵¹ gràcies al qual els rectors de Selva podien mantenir-se i subsistir.

El dia 20 de setembre de 1626, essent bisbe de Mallorca Mons. Baltasar de Borgia Velasco i rector de Selva Antoni Mas, el notari Bartomeu Ferro redactà una causa beneficial entre Antònia Vic Valls de Selva i Antoni Pont de la Terra i Vic *clericus* (tonsurat) a causa del benefici de la capella de Santa Catalina fundat per vacant i mort de Miquel Morro.⁵²

48 ADM, Visites pastorals (1607-1679), f. 24v.

49 Els drets del rector són els següents: administrar el baptisme de forma solemne; dur públicament l'eucaristia als malalts del territori parroquial; dur l'eucaristia als malalts amb viàtic i administrar l'extremunió; proclamar les publicacions (proclames) de les ordenacions, així com els matrimonis; assistir als matrimonis, que pot delegar només en casos singulars; impartir la benedicció nupcial als esposos; celebrar funerals; beneir les cases el Dissabte Sant (salpàs); beneir les cases els altres dies, segons els costums locals; beneir les fonts baptismals el Dissabte Sant i la vigília de Pentecosta (abans del Concili Vaticà II); i finalment, dirigir les processons fora de l'església i igualment impartir benediccions amb pompa i solemnitat.

50 Cànon 1409. *Codi de Dret Canònic*, Madrid, 1962, p. 523.

51 L'objectiu inicial de l'església mallorquina era desenvolupar una renda que permetés la reproducció de la institució i dels seus membres. Els censals es crearen, doncs, tant per fundacions de misses i aniversaris (taules d'aniversaris o misses cantades que s'han de celebrar en els respectius dies de defunció, per a la celebració d'onomàstica o altres dies contemplats a l'acta de fundació) com per a pagaments d'obres.

52 ADM, Causa beneficial, sig. 19/174/7.

Com dèiem anteriorment, evidentment les clàusules del benefici, de necessari compliment, no eren tan sols de funcions sacerdotals, sinó també d'assistència al culte, com a la pregària i al cant de l'ofici diví, assistència a les misses de sufragis, resades especials per les ànimes dels difunts, etc.

Davant les repercussions tan vitals dels beneficis (vinculats a capelles i altars) per a la subsistència dels rectors, era lògic que aquests freqüentment litiguessin entre ells, o amb els fundadors o continuadors i patrons dels beneficis.

En el darrer testament d'Antoni Vic (difunt de mort natural), en poder del notari Jeroni Rosselló datat el 25 de novembre de 1604, disposà que el dret de patronat restaria en poder dels seus hereus amb l'obligació de presentar cada mes l'assignació del dit benefici.⁵³ Jaume Vic, pare d'Antoni, en el darrer testament en poder del notari Bartomeu Vicens del 30 d'agost de 1559, el fa hereu i, en cas de mort, que el dret passi a les seves filles Pràxedes, Francina, Jaumeta, Joana i Montserrat.

Els interrogatoris foren presos pel vicari general Dionís Montserrat i per exemple en foren Bernat Amer, mercader mallorquí qui declarà que el fundador del benefici Antoni Vic, casat a Sa Pobra "amb una tal Ferraguda",⁵⁴ no tingué descendència.

Finalment, la resolució i sentència firmada el 8 de gener de 1627 pel vicari general de la diòcesi Miquel Campamar es declinà a favor d'Antoni Pont de la Terra i Vic.

Conclusió

Al llarg d'aquesta investigació hem constatat com la religiositat popular "selvatgina", després del Concili de Trento (1563), s'implantà en diverses tasques pastorals que portaren endavant una sèrie de prelats posttridentins com l'aragonès Diego de Arnedo (1562-1572), el valencià Joan Vic i Manrique (1573-1604) fins a Baltasar de Borgia Velasco (1625-1630). La característica transversal de tots els episcopats anteriors fou l'establiment pels bisbes d'una pràctica parroquial uniforme i la conseqüent necessitat d'esqueixar les articulacions internes del sistema medieval.⁵⁵

Els documents escrutats han aportat notícies agradívols, generoses, complaents i servicials vers la realització de visites pastorals a la parròquia de sant Llorenç. Aquestes fonts de govern servien als bisbes o visitadors per registrar l'estat dels temples i les funcions religioses/litúrgiques que tenien encomanades; altrament la correcta administració dels llibres sacramentals i les rendes de què disposaven.⁵⁶ En resum, sotjats aquests documents eclesiàstics que ens il·lustren la convivència de jurats i capellans en el

53 ADM, Causa benefical, sig. 19/174/7, f. 2r.

54 ADM, Causa benefical, sig. 19/174/7, f. 49r.

55 Els estudis sobre la Reforma Catòlica, manifesta Ignasi F. Terricabras, "tant a Espanya com a França, insisteixen sobre la voluntat dels reformadors d'instaurar una uniformització de creences que afectà igualment a tots els segments de la societat". Vegeu FERNÁNDEZ, I.: "Éxitos y fracasos de la Reforma Católica. Francia y España (siglos XVI-XVII)", *Manuscrits*, 25, 2007, p. 129-156.

56 Encara que el Concili de Trento no dissenyà el model de com havia de ser i actuar el clero parroquial, assegurà uns principis doctrinals, corregí abusos i enfortí els deures parroquials dels capellans. Els concilis provincials i les sinodes diocesans anaren configurant l'ideal sacerdotal: llum i mirall del poble, no tan sos en la honestat interior sinó també en el comportament exterior.

darrer quart del segle XVI a Selva; els bisbes esdevindran el punt més alt de la jerarquia diocesana, el responsable de vetllar pel comportament dels sacerdots, els quals tindran la cura d'ànimes de la parròquia de Selva, consolidant-se així una estructura piramidal.

